

«KAMOLOT»
KUTUBXONASI

Ivan
Turgenev

Otalar va bolalar

Ivan
Turgenev

Otalar va bolalar

YANGLI ASR AVLODI

TOSHKENT

2015

UO'K: 821.161.1-1
KBK: 84(2 Ros = Rus)1
T - 88

Turgenev, Ivan

Otalar va bolalar / Ivan Turgenev. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015. – 292 b.

ISBN 978-9943-27-414-3

Mashhur rus yozuvchisi I.S.Turgenevning o'z davrida katta shuhrat qozongan ushbu "Otalar va bolalar" romani rus adabiyotshunosligida yozuvchi ijodining cho'qqisi sifatida talqin etiladi. Adib bosh qahramon Bazarov obrazida hurfikrlilik va yangilik sari intilish kabi fazilatlarni asarning asosiy g'oyasi sifatida talqin etadi. Kitobdagi voqealar o'sha davrda chiriy boshlagan jamiyatni shunchaki isloh etish emas, balki poydevorini tagtugi bilan yo'q qilib, yangisini barpo etish kerakligini ko'rsatib beradi. Turgenev Bazarovdagi nigilizmni (barcha narsalarni inkor qilish) tasvirlash orqali rus yoshlariga xos xarakterni ham namoyon etgan. Kattalarni hurmat, kichiklarni izzat qilishga o'rgatuvchi ushbu asar mutolaasi kitobxonga zavq bag'ishlaydi, degan umiddamiz.

UO'K: 821.161.1-1
KBK: 84(2 Ros = Rus)1

Malik RAHMON tarjimasi

ISBN 978-9943-27-414-3

© Ivan Turgenev, «Otalar va bolalar». «Yangi asr avlodi», 2015-yil.

Yoshi qirqlardan sal oshgan, chang bosgan palto va katak cholvor kiygan badavlat odam, 1859-yilning 20-mayida *** degan tosh yoʻl boʻyidagi saroyining zinapoyasiga boshyalang chiqib, oʻzining yosh, beti choʻzinchoq, iyagiga oqish tuklar sabza urgan, koʻzlari kichik va xira xizmatkoridan:

– Xoʻsh, Pyotr? Hali koʻrinmayaptimi? – deb soʻradi.

Har jihati: qulogʻidagi feruza isirgʻasi, boʻyalgan sochi, sertavoze harakatlari, xullas, butun qiyofasi eng soʻnggi barkamol boʻgʻinga mansubligini namoyon etib turgan bu xizmatkor muruvvat bilan yoʻlga qarab:

– Taqsir, koʻrinmayapti, – dedi.

– Koʻrinmayapti degin-a? – takror soʻradi xoʻjayin.

– Ha, koʻrinmayapti, – deb yana javob qildi xizmatkor.

Xoʻjayin «uh» tortdi-da, oʻrindiqqa choʻkdi. U oyoqlarini bukkan holda oʻrindiq tagiga tiqib, oʻyga tolgan cha, tevarak-atrofga nazar tashlab oʻtirarkan, biz kitobxonlarni qahramonimiz bilan tanishtiramiz.

Uning nomi Nikolay Petrovich Kirsanov. U saroydan oʻn besh chaqirim narida yaxshigina yer-mulkka va ikki yuz nafar dehqonga egalik qilardi yoki oʻzining

aytishiga ko'ra, o'sha vaqtlarda, ya'ni dehqonlar bilan mulkning chegarasini aniqlab, «ferma»¹ qurgan kuni boshlab, ikki ming botmon yeri bor edi. Uning otasi umr bo'yi shahardan chekkaroqda yashab, o'z martaba-yu darajasi soyasida ancha obro' qozongan, avval brigada², so'ng diviziya³ qo'mondonligiga erishgan, hayoti mehnatga baxshida, omi, qo'rs, biroq xushfe'l odam bo'lib, 1812-yilning shijoatli rus generallaridan edi. Nikolay Petrovich akasi Pavel singari (akasi to'g'risida keyinroq hikoya qilinadi) Rossiya janubida tug'ilib, o'n to'rt yoshiga qadar uyda, arzon-garovga ishlaydigan murabbiylar, betakalluf, lekin xushomadgo'y ad'yutantlar, polk va shtab ahllari muhitida tarbiyalangandi. Uning validasi Kolyazinlar naslidan bo'lib, qizlik vaqtida Agathe (Agafya), generalga tekkanidan keyin esa Agafokleya Kuzminishna Kirsanova deb yuritilgan «qo'mondon oyim»lardan bo'lib, hashamdor chepchik⁴ bilan g'alati shoyi ko'ylak kiyar, butxonaga borganida, sanam oldiga hammadan avval o'tar, shang'illab gapirar, bolalariga har kuni ertalab qo'lini o'pgani ijozat berar, kechalari esa yotar oldidan ularni duo qilar, xullas, o'z gashtini surib, rohatda yashar edi. Generalning o'g'li bo'lgan Nikolay Petrovich dovyuraklik narida tursin, hatto «qo'rzoq» degan laqab orttirgandi. U akasi Pavel kabi harbiy xizmatga kirishi lozim edi-yu, lekin o'zining harbiy maktabga olingani haqidagi xabar kelgan kuni oyog'ini mayib qilib qo'yib, ikki

¹ Ferma – yer-mulkning ayrim xo'jalik shaklida ajratilgan bir qismi.

² Brigada – qo'shilma.

³ Diviziya – bir necha polkdan iborat harbiy qism.

⁴ Chepchik – keksa ayollarning bosh kiyimi.

oy to'shakda yotganidan keyin umrbod «cho'loq» bo'lib qolgan. Otasi undan qo'l siltab, uni xizmatga qo'ygan edi. O'g'li o'n sakkiz yoshga to'lishi bilan otasi uni Peterburgga olib borib, universitetga joylashtirib qo'ydi.

Xuddi o'sha kezda uning akasi harbiy maktabni bitirib, gvardiyachi polk zobiti bo'ldi. Aka-uka tog'alari, katta amaldor Ilya Kolyazinning nazorati ostida bir xonada turardilar. Ularning otasi o'z diviziyasiga va rafiqasi yoniga qaytib, o'g'illariga har zamon-har zamonda katta kulrang qog'ozga mirzasi tomonidan xunuk yozuvda yozilgan noma yo'llab turardi. Nomalarning oxiriga o'z qo'li bilan aji-buji qilib, «General-mayor Piotr Kirsanof» deb imzo qo'yardi. 1835-yilda Nikolay Petrovich universitetni bitirib, nomzodlik unvonini oldi va xuddi o'sha yili, askarlari ko'rikdan ko'ngilsiz o'tgani uchun xizmatdan bo'shatilgan general Kirsanov turmushini o'tkazish niyatida xotini bilan Peterburgga ko'chib keldi. U Tavricheskiy bog'i yonidagi bir uyni ijaraga olib, ingliz klubiga¹ yozilishni ko'zlagan edi, ammo nogahon o'lib qoldi. Agafokleya Kuzminishna ham undan keyin uzoq yashamadi. U poytaxtning qarquloq hayotiga ko'nika olmadi, iste'fodan so'nggi hayot g'ussasi uni go'rga tiqdi. Nikolay Petrovich esa ota-onasi tiriklik chog'idayoq, ularning qattiq ranjishlariga qaramay, o'zining sobiq uy xo'jayini bo'lmish amaldor Prepolovenskiyning ko'hlikkina va aytishlaricha, o'qimishli, ya'ni jurnallarning «fan» bo'limidagi jiddiy maqolalarni mutolaa qilib turadigan qiziga ko'ngil qo'ygan edi. Nikolay Petrovich ota-onasiga tutgan aza kun-

¹ Peterburgda faqat zamindor va badavlat boylarni a'zolikka qabul qiluvchi klub.

lari o'tishi bilan shu qizga uylandi va otasi oshna-og'aynigarchilik bilan joylashtirib qo'yan yer ishlari vazirligidagi xizmatini tashlab, o'zining Mashasi bilan boshqa o'rmon institutiga yaqin bir bog'da, keyin shaharda mehmonxonasi sovuqroq, zinapoyali yaxshigina bir uyda, nihoyat, qishloqda, butkul ko'chib kelgan joyida – kayf-safo bilan umr kechirdi va tez orada farzand ko'rib, otini Arkadiy qo'yishdi. Er-u xotin tinch-totuv umr kechirar edi. Ular hech qachon deyarli bir-biridan ajralmay, birga kitob o'qishar, birgalashib pianino chalishar, lapar aytishardi. Xotini gul o'stirish-u parranda boqish bilan mashg'ul bo'lar, eri esa ba'zan ovga chiqar va xo'jalik ishlariga andarmon edi. Arkadiy ham bu tinch-osuda hayotda kundan-kunga o'saverdi. O'n yil xuddi tushdek o'tib ketdi. 1847-yilda Kirsanovning xotini vafot qildi. Nikolay Petrovichga bu judolik qattiq ta'sir qilib, bir necha hafta ichida sochlari oqarib ketdi, biroz bo'lsa-da ovunib kelmoq uchun chet elga borishga hozirlangan edi... Ammo 1848-yil¹ boshlanib qoldi. U istar-istamas qishlog'iga qaytdi va uzoq vaqt bekor yotganidan keyin xo'jalikni tuzatish ishlariga kirishdi. 1855-yilda o'g'lini universitetga oborib, Peterburgda uch qishni jigarbandi bilan birga o'tkazdi. U Arkadiyning o'rtoqlari bilan do'stlashishni istab, hech qayerga chiqmas edi. Keyingi qishda u Peterburgga borolmadi, ana endi biz uni 1859-yilning may oyida soch-soqollari oqargan, biroz bukchaygan va shishinqiragan holda ko'rib turibmiz: u bir zamonlar o'zi ham nomzodlik unvonini olganidek, nomzod bo'lib qaytayotgan o'g'lini kutib turmoqda edi.

Xizmatkor odob yuzasidanmi yoki xo'jayinning ko'z o'ngida turishni o'ng'aysiz deb bilganidanmi,

¹ G'arbiy Yevropada inqilob harakatlari boshlangan yil. sp

darvozadan ichkariga kirib, tamaki cheka boshladi. Nikolay Petrovich esa boshini quyi solib, chirik zinapoyaga ko'z tashladi. Kattakon chipor jo'ja zinalarda qo'pol sariq oyoqlari bilan tap-tap etib, chiqib-tushib yuribdi. Zinapoyaning panjarasi ustida shumshayib o'tirgan iflos mushuk unga xo'mrayib qarab turibdi. Oftob qizdirar, saroyning yarim qorong'i dahlizidan issiq qora non hidi kelib turardi. Bizning Nikolay Petrovichimiz xayol daryosiga cho'mgan. Uning boshiga hadeb: «O'g'lim... Arkasha... nomzod bo'libdi-da...», degan o'y kelgani-kelgan edi. U boshqa xayollarga berilishni istardi-yu, biroq miyasida nuqul shu o'y charx uraverardi. Marhuma xotini esiga tushdi: «Shu kunlarga yeta olmadi» deb shivirladi u qayg'urib. Nogahon yo'lga katta bir ko'k kaptar uchib tushdi va quduq yonidagi ko'lmakdan suv ichgani o'sha tomonga yo'rg'alab ketdi. Nikolay Petrovich kaptardan ko'z uzmay turar ekan, qulog'iga yaqinlashib kelayotgan g'ildirak tovushlari eshitildi...

Xizmatkori darvozadan chiqib:

– Kelishayotganga o'xshaydi, – dedi.

Nikolay Petrovich irg'ib o'rnidan turdi-da, yo'lga ko'z tikdi. Uchta bekat otlari qo'shilgan tarantas¹ kelayotgani ko'rindi. Unda talaba bosh kiyimining hoshiyasi va qadrdon kishining tanish chehrasi ko'zga tashlandi.

– Arkasham! Arkasham! – deb qichqirib yubordi Kirsanov va quchoq ochib yugurdi... Birozdan keyin uning lablari yosh nomzodning soqolsiz, chang bosgan va oftobda qoraygan yuzlaridan o'pa boshladi.

¹ Tarantas – yomon yo'llardan yurishga moslangan arava.

Dadasining erkalatishidan boshi osmonga yetgan Arkadiy uzoq yo'l bosib kelgani sababli xirillab qolgan, lekin yoshlarga xos jaranglagan ovoz bilan:

– Ust-boshimni qoqib olay, dada, bo'lmasa hamma yog'ingizni iflos qilib qo'yaman, – derdi.

Nikolay Petrovich iljayib:

– Hechqisi yo'q, hechqisi yo'q, o'g'lim, – dedi va o'g'lining shinelli yoqasi-yu o'zining paltosini birkki marta qoqdi. – Qani, menga qara, durustroq ko'ray-chi, – deb orqaga tisarildi va, – mana bu yoqqa, bu yoqqa, otlarni ham tezroq olib kelinglar, – deb, jadallaganicha saroyga qarab yurdi.

Nikolay Petrovich o'g'lidan ko'ra ko'proq hayajondan o'zini yo'qotib qo'yan va bundan biroz uyalganday ko'rinar edi. Arkadiy uni to'xtatib:

– Dada, jonajon o'rtog'im Bazarov bilan tanishtirib qo'yishga ijozat bering. Men u haqda sizga ko'p xat yozgan edim. O'rtog'im shunday iltifotli odamki, biznikida mehmon bo'lib qolishga ko'ndi, – dedi.

Nikolay Petrovich darrov orqasiga qayrilib, endigina tarantadan tushgan, popukli uzun chopon kiygan novcha yigit oldiga keldi-da, uning uzatgan qo'lini qattiq qisib:

– Xursandman, biznikiga tashrif buyurganinigizdan minnatdorman, umid qilamanki... Ismingiz va otangiz nomini bilsak bo'ladimi? – deb gap boshladi.

Bazarov asta, lekin dadillik bilan:

– Yevgeniy Vasilyev, – dedi-da, choponining yoqasini qaytardi, uning yuzini Nikolay Petrovich ko'rdi. Keng peshana, osilgan yaltiroq chakka soqol, qirra burun, ko'kka moyil katta ko'zlar, muloyim tabassum bilan jonlangan yuz – ozg'in-u novcha

bu yigitning o'ziga ishonchi zo'r, g'oyatda aqlliligini ko'rsatib turardi. Nikolay Petrovich so'zida davom etib:

– Muhtaram Yevgeniy Vasilich, biznikida zerikib qolmassiz, deb o'ylayman, – dedi.

Bazarovning nozik lablari sal-pal qimirladi-yu, lekin hech qanday javob qaytarmadi, faqat bosh kiyimini sal ko'tarib qo'ydi. U uzun-u quyruq qoramtir-sariq sochli yigitning kattakon boshini butunlay berkitib turmas edi.

Nikolay Petrovich yana o'g'li tomon burilib:

– Xo'sh, Arkadiy, otlarni hozir qo'shaversinmi yoki picha dam olasizlarmi? – deb so'radi.

– Uyda dam olarmiz, dada, otlarni qo'shishga buyuravering, – dedi Arkadiy.

Nikolay Petrovich darrov:

– Hozir, hozir. Hoy, Pyotr, eshityapsanmi? Buyur, uka, chaqqon bo'l, – dedi.

Barkamol xizmatkor sifatidagi Pyotr Arkadiyning oldiga yaqin kelmay, uzoqdan ta'zim qildi-da, yana darvozadan ichkariga kirib ketdi. Nikolay Petrovich o'g'liga:

– Men o'zim ham bu yerga izvoshda kelgan edim, ammo sening tarantasing uchun ham uchta ot tayyor, – dedi shoshib-pishib Arkadiy, o'sha paytda u saroy bekasi olib kelgan mis cho'michdan suv ichib turardi. Bazarov esa mushtugiga tamaki solib chekdi-da, otlarni chiqarayotgan aravakash yoniga keldi:

– Mening izvoshim ikki kishilik, xolos. Ammo o'rtog'ingni... – deb gap boshlagan edi Nikolay Petrovich, Arkadiy uning gapini bo'lib shivirladi:

– U biz kelgan tarantasda borar, unga oshiqcha takalluf qilib o'tirishning hojati yo'q. U juda ajoyib va sodda yigit, keyin yaxshiroq bilib olasiz.

Nikolay Petrovichning izvoshchisi otlarni yetaklab keldi.

Bazarov aravakashga qarab:

– Qani, tezroq bo‘l, patak soqol! – dedi.

Uning yonida qo‘lini po‘stinining yirtig‘iga tiqib turgan aravakash sherigiga qarab:

– Hoy, Mityuxa, xo‘jayin nima deyaptilar, eshitayapsanmi? Rostdan ham patak soqol ekansan-ku, – dedi.

Mityuxa esa telpagini silkitdi-da, o‘rtadagi terga pishgan ot tizginini tortdi.

– Hoy, yigitlar, chaqqon-chaqqon bo‘lsalaring-chi, choychaqalik chiqib qolar axir! – dedi Nikolay Petrovich.

Birpasda otlar qo‘shib bo‘lindi. Ota-bola izvoshga o‘tirdilar. Pyotr izvoshchi yonidan joy oldi. Bazarov tarantasma chiqdi-da, boshini teri yostiqaqa qo‘ydi. Ik-kala ekipaj yo‘lga tushdi.

3

Nikolay Petrovich o‘g‘lining goh yelkasiga, goh tizzasiga qoqib:

– Shunday qilib, axiyri nomzod bo‘lib, o‘z uyingga qaytibsan-da, juda soz! – derdi.

Arkadiy, o‘zining butun vujudini qamrab olgan bolalarcha samimiy xursandligiga qaramasdan, hayajonlantiradigan gaplarni tezroq boshqa yoqqa burmoqchi bo‘lib:

– Amakim qalay? Salomatmilar? – dedi.

– Salomat, seni qarshi olgani men bilan birga kelmoqchi edi, ammo nimagadir kelmadi, – dedi Nikolay Petrovich.

– Siz meni ko‘p kutib qoldingizmi? – deb so‘radi Arkadiy.

u – Besh soatcha.

q – Dadaginamdan o'rgilay.

Arkadiy otasi tomon tez burildi-da, uning betidan cho'pillatib o'pib oldi. Nikolay Petrovich esa sekin kulib qo'ydi-da:

– Men senga g'alati bir ot hozirlab qo'yibman. Uni hali ko'rarsan. Hujrangga ham guldor qog'ozlar yopishtirilgan, – dedi.

– Bazarovga ham hujra bormi?

– Unga ham topilib qolar.

– Jon dada, uni qo'lingdan kelgancha hurmat qil. Do'stimni naqadar qadrlashimni senga aytib ado qilolmayman.

– Sen u bilan yaqinda tanishdingmi?

– Ha, yaqinda.

– Shuning uchun ham o'tgan yilgi qishda uni men ko'rmagan ekanman-da. Nima bilan mashg'ul?

– Asosan tabiiy fanlar bilan shug'ullanadi. Shunday bo'lsa-da, hamma narsani biladi. Kelgusi yili doktorlikka imtihon bermoqchi.

– Ha-ha! U tibbiyot fakultetida ekan-da, – dedi Nikolay Petrovich va biroz jim qoldi, keyin qo'lini bir tomonga cho'zib: – Pyotr, anavi ketayotganlar bizning dehqonlar emasmi? – deb so'radi.

Pyotr xo'jayin ko'rsatgan tomonga qaradi. Suluqsiz otlar qo'shilgan bir nechta arava qishloqning tor yo'llaridan g'izillab ketmoqda edi. Har qaysi aravada uzun po'stinlarining oldi ochiq bittadan dehqon, ko'p bo'lsa ikkitadan o'tirib ketishardi.

– Bular qayoqqa ketayotibdi ekan, shahargami deyman-a?

– Shaharga bo'lsa kerak. Qovoqxonagadir-da, – deb qo'shimcha qildi nafrat bilan Pyotr izvoshchiga qochiriq qilganday, uning tomoniga sal engashib. Bi-

roq izvoshchi pinagini ham buzmadi, chunki u eski zamon odami bo'lib, yangi maslaklarga sira tobi yo'q edi.

Nikolay Petrovich o'g'liga qarab, tag'in gap boshladi:

– Bu yil dehqonlar meni ko'p tashvishga solib qo'yishdi. Obrok¹ to'lashmayapti. Ular bilan qanday kelishish mumkin, hayronman?

– Yollagan xizmatkorlaringizdan o'zingiz rozimisiz?

– Ha, – dedi Nikolay Petrovich g'ijinib, – lekin ular boshqalarni quturtirishyapti, hamma balo shunda. Hech biri jon kuydirib ishlamaydi. Ot-abzallarini ishdan chiqarishyapti. Ammo yerlarni tuzuk haydashdi... Mayli, bu savdolar ham o'tib ketar. Sen xo'jalik ishlariga qiziqasanmi?

Arkadiy dadasining so'nggi savoliga javob bemay:

– Bu yerda soya-salqin joy yo'q, shunisi yomon, – dedi.

– Men boloxonaning shimol tomoniga katta parda to'sib qo'ydim. Endi ochiq havoda ovqat qilinsa ham bo'laveradi, – dedi Nikolay Petrovich.

– U holda, dala hovliga o'xshab qolar ekan-da... Ha, mayli bularning ahamiyati yo'q. Ammo bu yerning havosini aytmaysizmi? Naqadar xushbo'y-a! Menimcha, bu kabi xushhavo joy dunyoning hech yerida bo'lmasa kerak! Bu yerning osmoni ham...

Arkadiy birdan gapini to'xtatdi, qayrilib orqasiga ko'z tashladi-da, jim bo'lib qoldi.

– Albatta, – dedi Nikolay Petrovich, – shu yerda tug'ilib o'sding, shuning uchun ham bu zamin tabiati senga qimmatli bo'lib ko'rinadi...

– Yo'q, dada, kishi qayerda tug'ilib o'smasin, baribir.

¹ Obrok – dehqonlarning zamindorga pul yoki mahsulot ko'rishida beradigan soliq turlaridan biri.

– Har holda...

– Yo‘q, buning hech farqi yo‘q.

Nikolay Petrovich o‘g‘liga qiyo boqib qo‘ydi, yana suhbat boshlanib ketguncha izvosh yarim chaqirim yo‘l bosdi. Nikolay Petrovich gap boshladi:

– Yodimda yo‘q, senga yozdimmi, yo‘qmi, burungi enang Yegorovna vafot etdi.

– Yo‘g‘-e? Sho‘rlik kampir! Prokofyevich tirikmi?

– Tirik, hech o‘zgargani yo‘q. Hamon to‘ng‘illab yurgani-yurgan. Xullas, Marinoda¹ katta o‘zgarishlar bo‘lgani yo‘q.

– Gumashtangiz hali ham o‘sha kishimi?

– Ha, aytgandek, boshqa gumashta oldim. Krepostnoylikdan² ozod qilingan xizmatkorlarni saqlamaydigan bo‘ldim, saqlasam ham ularga biror javobgarlik ish topshirmayman. (Shunda Arkadiy ko‘zlari bilan Pyotrغا ishora qildi, *Il est libre en effet*³, – dedi Nikolay Petrovich asta, – ammo bu kamerdiner-ku⁴. Hozirgi gumashtam shaharlik yigit, juda ishbilarmonga o‘xshaydi. Men unga bir yilga ikki yuz ellik so‘m maosh tayinladim. Aytgandek, – deb qo‘shimcha qildi Nikolay Petrovich peshanasi va qoshlarini qo‘li bilan artib, u tashvish tortganida yo biror nima demoqchi bo‘lganida, har doim shunday qilar edi. – Men hozir senga Marinoda aytarlik o‘zgarishlar bo‘lgani yo‘q dedim-ku... Bu gapim unchalik to‘g‘ri emas. Shuni ham aytib qo‘ymoqchimanki, garchi...

Nikolay Petrovich birpas duduqlanib qoldi-da, gapini fransuzcha davom ettirdi:

¹ Marino – Nikolay Petrovich Kirsanov qishlog‘i – qo‘rg‘oni.

² Krepostnoy – g‘oyatda qashshoq dehqonlar. Krepostnoylik huquqi asosida zamindorlar ularni qulday ishlatishgan.

³ *Il est libre en effet* – u chindan ham ozod (krepostnoy qulligidan) degan ma‘noda.

⁴ Kamerdiner – uy egasining shaxsiy xizmatkori.

– Axloq bobida o'taketgan qattiqqo'l bo'lgan kishi mening ochiqso'zlashishimni nojo'ya deb topar; lekin, avvalo, buni yashirib bo'lmaydi, so'ngra, otaning, o'g'liga munosabati masalasiga kelganda har doim alohida yo'l tutib kelganligimni o'zing yaxshi bilasan. Albatta, mening ustimdan qanday hukm chiqarsang haqlisan. Mening shu yoshimda... Xullas, haligi... O'sha qiz, ehtimol, sen u haqda eshitgan bo'lsang kerak.

– Fenichkami? – deb so'radi Arkadiy mulohaza qilmasdan.

Nikolay Petrovich bir qizardi-yu so'zida davom etdi:

– Uning nomini sekinroq aytgin... Ha u... O'sha qiz hozir menikida yashayotir. Men unga joy berdim... Anavi yerda ikkita kichik uycha bor edi. Albatta, lozim bo'lar ekan, bularning barini o'zgartirish mumkin.

– Qo'ysangiz-chi, dada, nega endi?

– O'rtog'ing biznikida mehmon bo'lib qoladi-ku... O'ng'aysiz...

– Bazarov xususida ko'nglingizni to'q qiling. U bunday masalalarda juda oliyjanob kishi.

– Shundaylikka shundayku-ya, lekin fligelning¹ mazasi yo'q, shunisi yomon, – dedi Nikolay Petrovich.

– Dada, sizni qarang-a, afv so'ramoqchimisiz deyman! Uyat emasmi?

Nikolay Petrovich borgan sari qizarib:

– Albatta uyat, – dedi.

– Bo'ldi, dada, bo'ldi, bas! – muloyim kulib qo'ydi Arkadiy.

Keyin «Nimadan afv so'rayapti?», deb o'ylanib qoldi va dilida qandaydir yashirin, otasidan ustunlik hissi tug'ilib, mehribon-u muloyim dadasiga rahmi

¹ Fligel – hovli ichiga solingan kichik uy.

keldi. «Bas qiling», deb takrorladi u yana, o'zining kamolga erishganligidan beixtiyor huzurlanib.

Nikolay Petrovich, peshanasini artar ekan, barmoqlari orasidan o'g'liga qaradi va nimadir qalbiga sanchilganday bo'ldi... Biroq o'sha zahotiyoc, o'zini-o'zi aybladi, ancha sukut saqlaganidan keyin u:

– Ana endi bizning yerlarimiz boshlandi, – deb yana gap boshladi.

– Anavi ko'rinayotgan o'rmon ham bizniki bo'lsa kerak? – deb so'radi Arkadiy.

– Ha, bizniki. Lekin men uni sotib yubordim. Bu yil kesishadi.

– Nega uni sotdingiz?

– Pul zarur bo'lib qoldi. Undan tashqari, bu yer dehqonlarga o'tib ketadi.

– Sizga pul to'lamaydigan dehqonlargami?

– Bu endi ularning ishi, har holda, qachon bo'lsa-da, to'lashar.

– Essizgina o'rmon! – dedi Arkadiy va chor atrofga nazar tashlay boshladi.

Ular o'tib borayotgan joylarni xushmanzara deb aytib bo'lmaydi. Ufqqacha cho'zilib ketgan bepoyon, past-baland dalalar, siyrak va pastak butalar qoplagan kichik o'rmonlar, o'z manzaralari bilan Yekaterina zamonasida ishlangan qadimgi inshootlarni eslatadigan chuqurliklar ko'rinardi. Qirg'oqlari o'pirilib tushgan anhorlar, eskirgan to'g'onlar bilan burilgan kichkina damlar, usti poxol bilan yopilgan va poxoli qoraygan tomlarining yarmini shamol uchirib ketgan pastak uylardan iborat qishloqchalar, bo'shab qolgan xirmonxonalar yonidagi chetandan qilingan devorlari qiyshiq va darvozalari lang ochiq bostirmalar, unda-bunda shuvoqlari ko'chgan g'ishtin butxonalar va vayrona